

מעמדו הסינכרוני של נתפעל

נמרוד שתיל

0 מבוא

מבחינה היסטורית, הצורה נתפעל בלשון חז"ל מקבילה לצורת הבניין התפעל במקרא, כלומר, ניתן לומר בפשטות שיחסי התפוצה ההיסטוריים בין הצורות בתקופת חיותה העתיקה של העברית הם דיאכרוניים או שהם סימן היכר לרובד לשוני היסטורי. הדעה המקובלת היא שהנו"ן התווספה בלשון חז"ל לבניין התפעל כאנאלוגיה לנו"ן של בניין נפעל בשל דמיון התפקיד בין שני הבניינים בלשון חז"ל. כפי שבניין נפעל שימש כסביל של בניין קל ודחק לחלוטין את הסביל הפנימי של הקל ששרידיו ניכרים עוד במקרא (לְקַח, יָלַד וכו'), כך דחק בניין נתפעל את רגלי בניין נפעל כסביל פנימי של בניין פיעל (קימרון, בר-אשר, שרביט). שני התהליכים יכולים להיחשב כהתפתחות פנימית טבעית, לפי שתהליכים מקבילים ניכרים גם בדיאלקטים של הערבית, כלומר, בניבים אלו דחק בניין אִנְפַעַל את הסביל הפנימי של הבניין הראשון. אך ניתן להניח שהעובדה שבארמית דחקו הבניינים החוזרים (בתי"ו קדם-שורשית) את מקום הסבילים הפנימיים, סייעה בעקיפין להיווצרות מערכת הבניינים של לשון חז"ל, בכך שהבניינים בנו"ן נישית שמלכתחילה לא סימנו סבילות אלא משמעות חוזרת או תיכונית כלשהי, החלו לסמן את הפעולה הסבילה.

0.1 תפוצת נתפעל בעברית בת-ימינו

האם בכלל יש תפוצה לצורה נתפעל בימינו? התשובה לשאלה זו אינה טריוויאלית, ויש להביא לכך ראיות. התשובה תמצא בדוגמאות הבאות:

- 1 זה לא נסתייע (רזי ברקאי, יום שידורים מיוחד, גל"צ, 11/2005)¹
- 2 מה נשתנה? (עמיקם רוטמן, ראיון לסיכום השנה, רשת ב', 12/2005)
- 3 עד כמה לא נתגלו מקרים של שפעת העופות בבני אדם (הארץ, 23/3/2006).²

יש לנו אפוא די ראיות לכך שהצורה נתפעל היא חיה בימינו, בעיקר בלשון הכתובה ומעט בלשון השידור. למיטב ידיעתי, אין ראייה לכך שהיא קיימת גם בלשון הדיבור היום-יומית.

0.2 היחס הסינכרוני בין שתי הצורות

החל מיצירתו של מחולל הנוסח המשולב, "הסבא", מגדלי מוכר ספרים, בסוף המאה ה-19 "רשאים" הסופרים לשלב בלשונם צורות הן מלשון המקרא והן מלשון חז"ל. יש המעדיפים את לשון חז"ל על פני המקרא בכל מקום שהדבר אפשרי, ויש להפך. אך מה מעמדו של נתפעל ביחס להתפעל בלשון ימינו בקרב הנוטלים צורות מכאן ומכאן?

¹ להלן דוגמה ממסופרת היא רק דוגמה בהקשר טקסטואלי הלקוחה מטקסט שנבדק.

² מורג (תשמ"ד), עמ' 158, מביא דוגמאות מתוך "שקיעה כפרית" של יצחק בן-נר וכותב: "הוא משתמש, בדרך כלל, בנתפעל ולא בהתפעל – נזדחל, נתפוגגה, נתחלפה."

האם צורות אלו הן וריאנטים, כלומר שתי הצורות הן סינונימיות? האם תפוצתן חופשית או מותנית באיזה גורם? האם הן שתי מורפמות עצמאיות, כלומר שתי צורות השונות הן במסמן והן במסומן? אם כן הרי יהיה עלינו לראות בשתי הצורות הללו שני בניינים שונים, ולכן להתאים את מספר הבניינים הקיימים לפי השיטות השונות לממצאים.

0.3 סקירת הספרות

בדרך כלל יש מיעוט של העיסוק בנושא **נתפעל** בלשון ימינו בספרות הבלשנית. רוב המדקדקים שנגעו בכך היו בעלי גישה נורמטיבית, כלומר מה שהעסיק אותם האם יש לכוון את הלומד ולכפות עליו אחת משתי הצורות. מדיונו של צבי הר-זהב עולה שאין כל הבדל בין הצורות. כך גם עולה מדיוניהם של גושן לבנה ושפאן.

לאחרונה נזקקו לשאלה זו כמה בלשנים: רוזן (תשס"ג) קבע (בקיצור רב) כי הצורות נפרדות זו מזו, אך לא פירש במה. בולוצקי (תשס"ו) קובע את המשמעות האופייניות לבניין התפעל³: התמקדות במקבל הפעולה, כולל אינקואטיביות, פסיביות, פעולה חוזרת או פעולה הדדית. הבעיה במיון זה היא שהוא מערבת בין ניתוח מבני, היינו ניתוח על פי ערכיות או על פי ההיערכות התחבירית של הפועל ובין ניתוח סמנטי. מה שמבוסס על ערכיות הוא: פעלים המתמקדים במקבל הפעולה, היינו, פעלים דו-ערכיים והדדיות, היינו פעלים דו-ערכיים שהמשלים שלהם הוא **עם**. שתי המחלקות פעולה חוזרת ואינקואטיבית הן בעיקרן מחלקות סמנטיות. מבחינת הערכיות אלו פעלים חד-ערכיים, שיכולים להיות פעם פעולה חוזרת ופעם פעולה אינקואטיבית, כפי שמראה צמד המשפטים הבא:

4 שמשון התרחק (שמאלי)

5 **נתרחקה** דמותן מדמותה של הארמית הבבלית (מורג תש"ם: 149).

במקרה הראשון יש פעולה חוזרת, שניכרת בכך שניתנת האפשרות לפאראפראזה: "הוא הרחיק את עצמו", ובמקרה השני הפאראפראזה היא: "נהייתה רחוקה", והמשמעות היא אינקואטיבית. הדבר מראה שהבחנה היא תלוית הקשר, ואחד האמצעים להבחנה היא ההבחנה בין **התפעל** ובין **נתפעל**. דבר אחר, בולוצקי כולל את צורות **התפעל** המתמקדות במקבל הפעולה עם אלו המביעים אינקואטיביות, כלומר הוא מאחד דווקא שני מבנים השונים בערכיותם, והטעם לכך אינו ברור. אשר לשאלת ההבחנה בין שתי הצורות: בולוצקי יוצא מתוך הנחה הטמונה במילון אבן-שושן, שבעיקרון אין הבדל בין שתי הצורות, אך בהמשך עיונו הוא מגיע למסקנה, ש**נתפעל** יכול להביע רק משמעות אינקואטיבית (שינוי מצב) ופאסיבית ואינו יכול לציין משמעות אחרת **התפעל** כגון פעולה חוזרת, הדדית והתמקדות במקבל הפעולה, כגון **התעסק בפיסול**⁴.

³ ראו Shmuel Bolozky, *Measuring Productivity in Word Formation: the Case of Israeli Hebrew (Studies in Semitic Languages and Linguistics 27)*, Leiden: Brill, 1999, pp

⁴ מאמרו של בולוצקי נכתב בקרבת זמן למאמרי תוך חילופי חומרים הדדיים בינינו. בעיות מתודיות שאני רואה בשיטתו של בולוצקי: הוא רואה במילון אבן-שושן את המילון

0.4 ההבדל המשלבי

בלשון ימינו ההבדל בין הצורות מצטמצם לזמן עבר בלבד, בעוד שבלשון חז"ל ובלשון הרבנית יש גם צורות בזמן הווה בנו"ן בכתבי יד אחדים (שרביט: 45, בר-אשר, קדרי). אין כל ספק שניתן להבין את תפוצת הצורות בימינו כתפוצה משלבת או סגנונית. כפי שקורה הרבה (אך לא תמיד), הצורות מלשון חז"ל מורגשות ברמת לשון גבוהה יותר מאשר אלו שמקורן במקרא (רוזן תשט"ז, בולוצקי תשס"ו). לכן אין תמה כי בעברית בת-ימינו תפוצתו של בניין התפעל עולה בהרבה על זו של נתפעל, שאינה נשמעת כמעט בדיבור פה. בלשון הספרות או ברמת הלשון הגבוהה שתיהן קיימות זו לצד זו בלבד, בעוד שבשאר המשלבים קיימת רק הצורה התפעל.⁵

0.5 האספקט ההתפתחותי

מבחינה התפתחות רכישת הלשון בקרב הדוברים הילידים, בניין התפעל הוא בניין שנרכש בלשון הילדים בגיל צעיר עד לשנתו השנייה של הילד, למשל בפעלים שימושיים, טואלטיים, כלומר, פעלים הכרוכים בניקיון ובמעבר משינה לקימה וליציאה⁶, כגון: התרחצת? התלבשת? הסתרקת? ואחרים: התנדנדת בנדנדה? לעומת זאת הילד נתקל בצורה נתפעל בהאזנה להגדה של פסח (מה נשתנה?), במיוחד כשמגיע תורו לשאול את הקושיות. אחר כך הוא פוגש את הצורה בל ימודיו בבית הספר בעיקר בעת קריאת אנתולוגיות שהן הבסיס לעיצובו התרבותי בבית הספר היסודי (להלן פרק 4).

לרשות הכותב עומדות שתי צורות והוא בוחר באחת מהן לפי נטיית לבו. כך סופרים שבחרו לנסח את דבריהם בלשון הקרובה ללשון חז"ל מעדיפים את נתפעל (ש"י עגנון), ואילו אלו המבקשים להתרחק מסגנון גבוה מעדיפים את התפעל (יוסי מרגלית, ימימה צ'רנוביץ'). כלומר, יש סופרים שלשונם חפה מצורות נתפעל, ויש שלשונם חפה מצורות התפעל.

שני האספקטים של השאלה, האספקט המשלבי או הסגנוני והאספקט ההתפתחותי אינם נפרדים זה מזה אלא הם למעשה עניין אחד כמעט, שהרי בשל הרמה הסגנונית הגבוהה הילד אינו פוגש את הצורה בשנותיו הראשונות, ומכיוון שהילד אינו פוגש את הצורות האלו בשנותיו הראשונות הדבר מאפשר לבעלי הסגנון להשתמש בהן לצורך העלאת רמת הסגנון, כלומר צורת נתפעל היא ציין סגנון גבוה בחברתנו הלשונית.

1 שאלת המחקר

הסטנדרטי של העברית בת-ימינו. לדעתי, זהו מילון מאסף מכל המקורות ואינו משקף את לשון ימינו. לדוגמה, הצורה נתעורקל מופיעה במילון זה כחידוש של שלונסקי. במובן "נתעקל". האם צורה זו יכולה ללמדנו משהו על בניין נתפעל בימינו? למטרה זו יש לראות במילון "רב מילים" את הסטנדרד. עניין אחר הוא השיטה המדעית: הדרך לקביעת משמעות אינה בדרך של השוואת צורות וניגוד מינימאלי וגם אין בדיקה של כל צורות נתפעל-התפעל בטקסט אחד אלא היא תלויה לחלוטין בפרשנותו של הכותב.

⁵ הסוציולינגוויסטים מבחינים בין המושג רמות לשון, שהוא מושג מצומצם המציין הבדלים לשוניים מובנים, ובין המושג משלבים, שהן צורות לשון התלויות בגורמים סביבתיים רבים של השיח.

⁶ המושג "פעלים טואלטיים" נקבע על ידי רות ברמן, ונמסר לי מפי הדסה קנטור.

למעשה יכולנו לסיים את תיאורנו בזאת, אלא שהשאלה שיש לדון בה, היא שאלת היחס בין הצורות **התפעל** ו**נתפעל** בלשונם של המשתמשים בשתי הצורות בשילוב ביניהן. בעניין זה קיימות שלוש אפשרויות:⁷

- א. הכותבים משתמשים בהם כווריאנטים חופשיים לחלוטין.⁷
- ב. הסופרים משתמשים בצורות אלו על פי שימוש במקורות. צורות שנוצרו במקרא או שמוכרות להם בצורתן המקראית יבואו בצורת **התפעל**, וצורות שנוצרו במשנה, כגון, **נסתיים**, **נתקיים**, יבואו בצורת **נתפעל**.
- ג. הסופרים בוחרים בצורות על פי תכונותיהן הסמנטיות.

1.2 ניתוח האפשרויות

א. עניין התפוצה החופשית של צורנים מקבילים הוצג כאן כאפשרות תיאורטית בלבד, שהרי אין לך כמעט מקרה של צמדי צורות קרובות משמעות שלא נוצלו לצורך הבחנה כלשהי. לדוגמה, העברית בת-ימינו יצרה הבחנה בין התבניות **הקטלה-אקטלה** שמבחינה היסטורית מקורן אחד הוא. הראשון מציין שם פעולה, כלומר הוא תלוי-פועל והשני הוא מושג מופשט עצמאי. הנחת בידול המשמעויות משותפת היא הנחה משותפת לבלשנים מאסכולות שונות, והיא הוכרה ברוב האסכולות כתכונה לשונית כללית.

ב. האפשרות שהנאמנות ללשון המקורות היא המוטיבאציה של הסופרים לבחירה באחת משתי הצורות היא אפשרות קיימת. כלומר, יש להניח שהסופרים מנוסים במקורות הלשון במידה כזאת שאין הם נזקקים לבדיקה במילונים ובספרי עזר אחרים, כלומר ארגון הצורות לפי העיקרון ההיסטורי כבר קיים בנפשם עוד בטרם ניגשו לכתוב את דבריהם. יש בלשון אזכורים מן המקורות, ולכן אין לדחות גישה זו על הסף. למשל, בתוכנית רדיו ערב סוכות תשס"ו שאל המנחה עמיקם רוטמן את מרואיינו: (2) "מה נשתנה?". זהו כמובן אזכור לשאלה המפורסמת מן ההגדה של פסח. אפשרות זאת ניתנת לבדיקה בדרך השלילה. אם נמצא כי השתמש סופר באחת הצורות בדרך הפוכה מן המצוי במקורות, נדע כי לא זהו העיקרון המנחה את בחירתו. בולוצקי (תשס"ו) טוען כי כל צורה המצויה במקורות בצורה **נתפעל** מצויה בימינו גם בצורה **התפעל**, למשל, **התבקש**, מצד אחר יש צורות התפעל מקראיות בצורה **נתפעל**, לדוגמה, **נתפוגג** (מורג תשמ"ד, עמ' 12).

ג. תפוצת הצורות (או הסימנים) לפי התאמתם למערכת התכונות הסמנטיות הנפרדות היא שיטתה של הבלשנות תלויה הסימן (טובין, שורצולד תשס"ב, כרך ג: 304). הנחתי היא אפוא שזוהי המוטיבאציה העיקרית לבחירתם של הכותבים באחת משתי הצורות.

1.3 משמעויות בניין התפעל

לבניין **התפעל** יש מספר משמעויות: המשמעויות שאני מציע הן על פי תורת הערכיות, היינו לפי הקשרים של הפועל עם משלימיו (שטרן, שתיל). זהו ניתוח המבוסס על קריטריונים פורמאליים, היינו תיאור המסמן קודם לתיאור המסומן ומופרד ממנו ברוח סוסיר.

⁷ היחס הווריאנטי משתמע מן הניסוחים של דקדוקים סטנדרדיים: כללי התפעל: בלשון חז"ל ובימינו רווחת צורת נתפעל לעבר: נתבקשתי, נתרחקנו (גושן, לבנה, שפאן תשל"ל, עמ' 39).

מבנים דו-ערכיים:

א פועל דו-ערכי, מה שקרוי התמקדות במקבל הפעולה, היינו פועל שיש לו הן משלים מבצע והן משלים של מקבל הפעולה (מושא), והקישור הוא באמצעות מילות היחס ב-, ל-, מן/מ-, על-, כ-, עם- לדוגמה, **התעניין במוזיקה, התרשם מהמוזיקה, הצטרף למוזיקה, הסתמך על השוטה, התנהג כשוטה, התעמת עם הבעיה.**

ב הדדיות, היינו פועל דו-ערכי במשלים עם שעשוי להיעלם ברבים לדוגמה, ביחיד: **הוא התווכח עם אשתו וברבים: הם התווכחו.** משלים כגון **זה עם זה** אינו משלים הכרחי, ולכן אינו משלים ערכי. בניסוח מסורתי יותר זהו משלים לא מוצרך ולכן הוא אינו מושא. השווה עם המבנה הפעיל: **דני התעמת עם הבעיות.** נראה לי כי ההבדל תלוי במשלים: כאשר המשלים הוא אנושי (דני התעמת עם יוסי) המשמעות היא הדדיות וכאשר המשלים הוא מופשט (דני התעמת עם הבעיה, הנושא, המצב) זוהי התמקדות במקבל הפעולה.

מבנים חד-ערכיים:

ג סבילות – היינו טרנספורמציה של צורה אקטיבית שבו מקבל הפעולה הופך לנושא הדקדוקי. מקרים אלו הם לרוב מורשה מלשון חז"ל. דוגמאות: **הספור סיפר אותי** ← **הסתפרתי, האוניברסיטה קיבלה את התלמיד** ← **התלמיד התקבל.** בחלק גדול ממקרים אלו צורות **התפעל / נתפעל** הן אלומרפים של **פועל**, כלומר הם באות במקום **פועל**, כלומר לא קיימות הצורות: ?קובל, ?בושר, ?בוקש ועוד.

קבוצה אחרת הן צורות הסביל של צורות **פולל**, שמבחינה דיאכרונית מאפיינות דווקא את לשון המקרא. צורות הסביל של צורות **פיעל** אלו אינן מובחנות מן הצורה הפעילה, תופעה הנקראת חיסול הניגוד. צורות **התפעל** הבאות במקום צורות הסביל הפנימי, פותרות את הבעיה. לדוגמה, **פוצץ** את המשאו מתן ← המשאו מתן **התפוצץ**, **פוגג** את העמ ימות ← העמימות **התפוגגה** (לעיל 2.3).

ד פעולה חוזרת – הפחתת ערכיות במבנה דו-ערכי (במשלים את), לדוגמה, **ניגב את גופו** ← **התנגב, האם סירקה את הילדה** ← **הילדה הסתרקה.**

ה אינקואטיביות, היינו כניסה למצב או שינוי מצב, ויש לו שני מבנים: (1) ברוב המקרים זהו מבנה דנומינאלי, היינו מבנה שאינו קשור בערכיות הפועל אלא הוא הפיכת שם עצם או שם תואר לפועל. סימן ההיכר שלו הוא האפשרות לפאראפראזה במבנה: **נהיה/נעשה + שם עצם/תואר**, לדוגמה, **הוא נהיה אלמן** ← **התאלמן, הוא נהיה עצבני** ← **התעצבן.** השאלה באיזה בניין ייוצר הפעל גזור השם תלויה לרוב בצורת השם ולא בצורת הפועל, לדוגמה, **יתום** ← **התייתם, שוויץ** ← **השוויץ.**

(2) במעט מקרים צורת **התפעל** היא מבנה המנוגד לצורת **פועל**, היוצר הבדל אספקטואלי, כמודגם: רגלינו **התכסו** בשריטות – אספקט של תהליך, לעומת: רגלינו **כוסו** בשריטות – אספקט נקודתי או בלתי מסומן. הדבר בולט בזמן הווה: הדגם **משופר** – מצב, הדגם **משתפר** – תהליך. לכן במבנה האספקטואלי **הולך + בינוני** יש עדיפות לצורות **התפעל** תחת צורות **פועל** הצפויות באופן סדיר, לדוגמה, **בירר את העניין** ← **העניין הולך ומתברר ולא? הולך ומבורר.**⁸

⁸ תכונה זו היא מורשה מלשון חז"ל, השווה שרביט, עמ' 206-209.

במקרים בודדים יש ניגוד אספקטואלי בין **התפעל** ובין צורות שוות-שורש מבניינים אחרים, לדוגמה **הלך-הילך-התהלך**. המסקנה מצורת הצגה זו היא שצורת **התפעל** הגרודה היא פוליסמית או רב-ערכית, וההבדלים בין שלוש המשמעויות מתגלים מן ההקשר. יש לזכור שערכיות היא מושג דינאמי בלשון. למשל, פועל חד-ערכי עשוי ליהפך לפועל דו-ערכי, לדוגמה, **התלבש** – הוא פועל חד-ערכי במשמעות חוזרת, כלומר, ניתנת הפאראפראזה "הלביש את עצמו", ואילו בצירוף **הוא התלבש על הגינה**, יש שינוי במבנה הערכיות, היינו שינוי במסמן שגורם לשינוי במסומן, והופך את הפעולה מפעולה חוזרת לפעולה המתמקדת במקבל הפעולה (שתיל).

2 הנחות המחקר

2.1 הניגוד המשוער בין הצורות

הספרות הבלשנית מתארת בדרך כלל את היחס בין **התפעל** ובין **נתפעל** כיחס של שני וריאנטים (הר זהב, גושן לבנה ושפאן). הנחת המוצא שלי היא כי **נתפעל** שומר על תכונות של מוצאו החז"לי. בלשון חז"ל מתפקדת צורת **נתפעל** לא רק כבניין חוזר אלא גם במשמעות סבילה של בניין פיעל (**נתבשל**, **נשתכח**). בנוסף פועלת כאן גם זיקה סינכרונית בין **נפעל** ובין **נתפעל** (בולוצקי תשס"ו).⁹ מאחר של צורה **התפעל** יש בימינו יש תפקידים רבים – יש להניח שהבחירה בצורה **התפעל** מצמצמת את קשת אפשרויות ההבעה. ההבדל העיקרי ביניהם הוא הבדל שבדיאתזה, היינו, מידת האגנטיות של הנושא הדקדוקי בפעולה. במושג אגנטיות, הכוונה היא לפעולה שבה הנושא הדקדוקי של הפועל הוא היוזם אותה מרצונו או מעורב בה. כדוגמה, פועל סביל כגון **נסגר** הוא פועל חסר אגנטיות, בעוד שפועל פעיל, כגון **סגר**, הוא אגנטי. **נתפעל** מציין אגנטיות מופחתת ביחס לצורה **התפעל**. הבדל זה ניכר בניגודים המינימאליים ביניהם, למשל, **ראובן התעשר**: **נתעשרנו ביצירות חדשות**.

ההבדל בין הצורות הוא הבדל במידה: צורות **נתפעל** מסמנות אגנטיות מועטה, ואילו צורות **התפעל** מסמנות את שתי האפשרויות, כלומר הן אגנטיות מועטה והן אגנטיות רבה, ובניסוח אחר, היקפן הסמנטי כולל את זה של בן-זוגן. במינוח בלשני, יש ניגוד סמנטי בין שתי הצורות, כלומר, יש ביניהן יחס פרדיגמטי (בחירה מתוך קבוצה), אך אחד האיברים, **התפעל**, הוא האיבר הלא מאופיין בפרדיגמה, ו**נתפעל** הוא האיבר המאופיין.¹⁰ מתיאור זה עולה כי הכותבים הבוחרים להשתמש בצורה **נתפעל**, מגלים רגישות למידת האגנטיות ומבקשים לציין בבחירתם אגנטיות נמוכה.

במה מתבטא ההבדל? ההבדל עשוי להתבטא בכמה מישורים, אך בראש וראשונה יש תלות בין הקטגוריה הסמנטית של הנושא הדקדוקי של הפועל ובין הבחירה בצורה. כאשר הנושא הדקדוקי של הפועל הוא אנושי, צפויה בחירה בצורת **התפעל** בדרך כלל, וכשהנושא הוא דומם או מופשט, צפויה בחירה בצורה **התפעל** או בצורה **נתפעל**. בניסוח בלשני פחות, צורות **נתפעל** מציינות איזה אירוע ש"נופל על האדם", שקורה לו בלא התערבותו הרצונית, אותו מושג הנקרא בבלשנות מדיום (תיכון), ואילו צורות **התפעל**, בהיותן האיבר הבלתי

⁹ למשל, אין הבדל רב בין **ניתק** ובין **התנתק**, מכאן בין **הינתקות** ובין **התנתקות** וכן בין **נזקק** ל- **ובין הזדקק** ל-.

¹⁰ במינוחים אחרים: מסומן, מסומנן, מאופנן, בהתאם למינוח בשיטות השונות.

מאופיין בניגוד הזה, מציינות אירועים שהאדם מעורב בהם מרצונו, אך גם את מה שמסמנת צורת נתפעל.
 הטבלה הבאה מציגה את תפוצת הצורות. בטור המשמעות מאורגנות המשמעויות לפי מידת אגנטיות יורדת.

טבלת תפוצת התפעל ונתפעל

מבנה ערכיות	המשמעות	נתפעל	התפעל
דו-ערכיות ע"י בכל"מ, על-, (עם)	אקטיביות	-	
דו-ערכיות ע"י עם-	הדדיות	-	+
חד-ערכיות	פעולה חוזרת	+	
	אינקואטיביות, משמעות תיכונה	+	
	סבילה	+	

2.2 הצגת הניגוד המינימאלי

בפסקה הבאה אציג רשימת זוגות מינימאליים המדגימים טענה זו. בשלב הזה איני מביא אסמכתאות טקסטואליות, משום שזהו שלב ההנחה. מאידך גיסא עליי לציין כבר עתה שהחומר לרשימה זו מבוסס במידה רבה על הטקסטים שנבדקו ושמצאיהם יובאו בהמשך, לצד פריטים המבוססים על תחושת הלשון הטבעית שלי כבן-החברה הלשונית. ברשימה הבאה יופיעו בצד ימין צורות התפעל שנושאן הדקדוקי הוא אנושי, ובצד שמאל צורות נתפעל שנושאן אינו שמני. המובא בסוגריים מציין את ההיסק הפרגמאטי של הצירוף, פועל נרדף או הערה לגבי תוכנו של הצורה.

2.2.1 הצגת זוגות מינימאליים

יש לציין שלא בכל צורה ייתכן ניגוד מינימאלי. יש צורות שנושאן הדקדוקי לעולם אינו חי או אנושי, ולכן לא יכול להיווצר ביניהן ניגוד, לדוגמה, הקבוצה התברר, הסתבר, התחוויר,¹¹ וכן התרחש, הסתיים. מנגד קיימים פעלים שנושאם הדקדוקי לעולם חי או אנושי, כגון השתדל, התאמץ, ולכן אין לצפות לניגוד מינימאלי ביניהן. במקרה של שימוש בשתי הצורות, יש לראות בהבדלים ביניהם הבדלים סגנוניים או הבדלים ברמות הלשון.

2.2.2 ניגודים לקסיקליים

במושג ניגוד לקסיקלי הכוונה היא ששתי הצורות מהוות שתי לקסמות נפרדות. לקסמה מילונית יכולה להיות מילה כתובה אחת או הרכב, לדוגמה בית – לקסמה שהיא מילה, בית-ספר – לקסמה שהיא צירוף, שם + משלים חופשי – לקסמה שהיא מילה, שם לב ל- לקסמה שהיא צירוף כבול.

¹¹ נראה כי פעלים אלו, הנקראים פעלים אימפרסונאליים (חג"ם) נמצאים בעברית בת-ימינו בבניין "חוויר", משום שהם מצויים בלשונות מגע כלשהן במבנים חוזרים, למשל בידיש, עס האָט אויסגעגעבען זיך = התברר.

דוגמאות לזוגות מינימאליים

דינה **הסתתרה** (משמעות חוזרת : הסתירה את עצמה, משורש סת"ר = חב"א) :
נסתתרה בינתה (משורש סת"ר = הר"ס) (בולוצקי תשס"ו). יש כאן צורות
 משני שורשים הומונימיים, וההבדל בין הצורות מסלק את העמימות.
 הם **הזדהו** (= מסרו את שמם, זהותם, פועל חוזר : זיהה את עצמו) : **נזדהו**
 (=נעשו זהים, משמעות תיכונית).

היא **התחדשה** בשמל ה (=לבשה שמלה חדשה ביזמתה, התמקדות במקבל
 הפעולה) : המילה **נתחדשה** בלשונו (=חודשה, משמעות פסיבית).

בני הזוג **התייחדו** לאחר החופה (= בילו ביחידות, נושא אנושי) : **נתייחד**
 ללשונו גורם נוסף (= נהיה מיוחד, נושא לא אנושי).

דני **התייצב** לשירות (פועל אגנטי, התמקדות במקבל הפעולה) : המסורת
נתייצבה (=נעשתה יציבה, משמעות אינקואטיבית). נעשתה יציבה.

דינה **התיישבה** (שינתה את מצבה מעמידה לישיבה) : דעתה **נתיישבה** (=)
 נעשתה מיושבת, היא התמתנה).¹²

הוא **התנסה** ב הוראה (משמעות חוזרת : ניסה את עצמו, מיזמתו) : **נתנסה**
 בייסורים (= התייסר, סבל. משמעות תיכונית, הדבר לא קרה ביזמתו). יש
 כאן הצטרפות מוגבלת : **נתנסה ב** {ייסורים, מבחנים קשים, צרות, מחלות,
 אסונות, קשיים}.

דני **הסתייע** בידדו (=נעזר ב-, הנושא הדקדוקי אנושי, יש התמקדות במקבל
 הפעולה) : הדבר לא **נסתייע** (=הרעיון לא התגשם, הנושא הדקדוקי מופשט
 ואנאפורי).

הוא **התעלם** מן האזהרה (=התכחש ל-, יש כאן אגנטיות) : המכונית **נתעלמה**
 מעיניו (=נעלמה, המשלים "מעניו" הוא כבול, חוסר אגנטיות).

ראובן **התנשא** עלינו (הפגין את עליונותו, משמעות חוזרת : השיא עצמו על-):
 ההרים **נתנשאו** לגובה רב (=היו גבוהים, משמעות אינקואטיבית).

דינה **התפשטה** (= הסירה בגדיה, הפשיטה את עצמה) : התופעה **נתפשטה**
 (=נפוצה). ניגוד זה מבוסס על הפוליסימיות של השורש פש"ט : א. הסיר
 בגד, ב. התפרש.

הוא **התקיים** מקצבה (=התכלכל, התפרנס, קיים את עצמו) : **נתקיימה** ההבטחה
 (מולאה, התגשמה, משמעות תיכונית-סבילה).

דינה **התקררה** (=הצטננה) : **נתקררה** דעתה (=מצב רוחה השתפר, צירוף כבול).
 דינה **התרגשה** (התמלאה ברגש) : **נתרגשה** עליה צרה (נפלה עליה צרה, צירוף
 כבול).

דני **השתקע** בחיפה (=קבע את מושבו, התמקדות במקבל הפעולה) : המסורת
נשתקעה בעדה (=נעשתה שקועה, קבועה, אינקואטיביות). יש כאן הבדל
 לא רק בדיאתזה אלא גם באספקט, כלומר יש ניגוד אספקטואלי בין הצורה
שקעה – (נקודתיות) ובין הצורה **נשתקעה** – (הדרגתיות).

התמלאתי (=שבעתי. המשמעות חוזרת : מילאתי את בטני) : משאלתו
נתמלאה (התגשמה, משמעות תיכונית או סבילה). בצורה זו יש הצטרפות
 מוגבלת : **נתמלאה** {משאלה, רצון, הבטחה}.

הבדל בין הצורות הוא גם סמנטי וגם משלבי : הפועל **התמלאתי** במוכך
 "שבעתי" קיים בלשון הדיבור, בעיקר בסיטואציה של ארוחה שבה מציעים

¹² לעניין נתיישב ראה הערה לעיל.

לסועד תוספת והוא דוחה אותה. לעומת זאת הצורה **נתמלאתי שמחה** שייכת למשלבי הלשון הגבוהים ויש בה הצטרפות מוגבלת (התמלאתי {שמחה, כעס, עצב}).

מבחינה תחבירית, ניתן לראות שבמקרים רבים צורות **נתפעל** באות במקום הראשון במשפט, כלומר, יש כאן הסדר נשוא-נושא שהוא הסדר הלא מאופיין בעברית המקראית וגם המשנית, בניגוד לסדר המילים הלא מאופיין בלשון ימינו נשוא-נשוא, וגם סדר זה הוא ציין-סגנון.

2.2.3 ניגודי ערכיות

בניגודים הבאים אינני רואה הבדלים לקסיקליים, כלומר, לתחושותי אין ההבדל בין שתי הצורות יוצר הבדל בין שתי לקסמות נפרדות, אלא יש ביניהם הבדלים מורפוסינטקטיים, כלומר הבדלים המותנים בטיבם הסמנטי של הארגומנטים של הפועל, כלומר הבדלים הנובעים מן ההקשר של הפועל (שתיל). דוגמאות:

התושבים **התווספו** לשכונה (מרצונם, נושא אנושי) : הבתים **נתווספו** (הבתים הם חסרי רצון, המשמעות תיכונה-סבילה).

הוא **התפרש** על המיטה (= הניח את עצמו, פועל חוזר) : המ אמר **נתפרש** על דפים רבים (=היה כתוב על דפים רבים, מאמר הוא מושג חסר אגנטיות).

הוא **התקרב** למשהו (= קירב עצמו למשהו, משמעות חוזרת), הם **התקרבו** (פעולה הדדית) : המסורות **נתקרבו** זו לזו (הדבר לא קרה ביזמתן).

ראובן **התעורר** (משנתו) (בדרך כלל מתוך רצון) : **נתעורר** בו הספק ("נולד, נוצר"). בניגוד זה יש חשיבות לסדר הרכיבים.

הם **התחלפו** בתפקידיים (שינו את תפקידיהם, משמעות הדדית, אגנטית) : **נתחלפו** היוצרות (במקור "התערבל סדר התפילות המתחילות במילה 'יוצר', "ההשתמעות הפרגמטית: "חל בלכול בעניין כלשהו". זהו צירוף כבול, שבו היסוד "יוצרות" הוא הערך הקודקוד, המשמעות אינקואטיבית).

מרשימת זוגות זו ניתן לראות שקיימים גוני משמעות ייחודיים לכל אחת מן הצורות.

3 המניעות החלות על צורת 'נתפעל'

מן התיאור שלעיל נראה כי אין כל מניעות על צורת **התפעל** למעט בחירה סגנונית של סופר בהיצמדות ללשון חז"ל. לעומת זאת יש מגבלות בבחירה בצורת **נתפעל**. מכיוון שלפי התיאור המוצע לצורה **נתפעל** יש תכונות של אגנטיביות מועטה (או אפסית), היא עשויה לסמן את המשמעויות סבילות, לדוגמה **נתקבל**, **נתבשרנו**, שינוי של מצבים מסוימים, לדוגמה, **נצטערת**, **נתייתמתי**. לעומת זאת הצורה **נתפעל** מנועה מלסמן את המשמעויות אגנטיות גבוהה, היינו את הפעולה החוזרת, פעולה הדדית והתמקדות במקבל הפעולה. נוכל אפוא למיין את המגבלות במונחים של ערכיות, היינו קשרים מילוניים-תחביריים, לפי שיטת הבלשנות הפונקציונאלית. נמיין את המניעות לקבוצות לפי ערכיותן. ההדגמה תהיה של צורות מנועות או בלתי קבילות מבחינה סוציולינגוויסטית, כלומר מנועות על פי מנגנון הבקרה החברתי.

3.1 מניעה סמנטית

החומר מאורגן כאן לפי מבני הערכיות, ומכיוון שלפועל עשויה להיות יותר מערכיות אחת, הוא עשוי להופיע פעמיים, ואין בכך סתירה.

3.1.1 מבנים דו-ערכיים: התמקדות במקבל הפעולה

פעלים אלו יוצגו לפי ערכיות שלהם, היינו לפי ההצרכה הייחודית שלהם.

פעלים בהצרכת ל- / אל:

נתנדב ל-, נצטרף ל-, נתגייס ל-, נתחנף ל-, נתייחס אליו, נתפרץ ל-, נזדקק ל-.

פעלים בהצרכת ב-

נתמצא ב-, נתגאה ב-, נתחרה ב-, נתעסק ב-, נתקדם במעמדו, נתחשב ב-, נשתלב ב-

פעלים בהצרכת על

נתנפל על, נתרגז על, נצטרך על, נתחרט על, נתנצל על, נתעקש על, נתאונן על, נטרעם על.

פעלים בהצרכת מ-

נתאושש מ-, נתייאש מ-, נתרשם מ-, נתפעל מ-, נתנזר מ-, נתפלץ מ-, נתלהב מ-.

פעלים בהצרכת כ-

נתנהג כשוטה, התפרץ כאחוז דיבוק.

פעלים בהצרכת עם-

נתמודד עם המצב, נתעמת עם המציאות.

כאמור לעיל הצרכת עם מציינת פעולה אקטיבית ולא הדריות, כאשר המשלים הוא מופשט ואינו אנושי.

פעלים בהצרכת שם הפועל

נצטרך ללכת, נתחייב לבוא, נתכוון לבוא, נתנדב לטפל בעניין, נתאמץ לצעוד.

3.1.2 מבנים דו-ערכיים: פעולה הדרית

נתגרשו, נתכתבו, נתיידדו, נתייעצו, נתנשקו, נתאהבו, נתחתנו, נזדיינו, נתווכחו.

3.1.3 מבנים חד-ערכיים: פעולה חוזרת (רפלקסיביות)

פועל חוזר מוגדר כאן כפועל שמולו ניתן להציב פאראפרזה של פועל אקטיבי + את עצמו, לדוגמה, **הזדרזו = זירו את עצמו**. אם לא ניתן להציב פאראפרזה כזו, יש למיין את הפועל בצורה שונה. דוגמאות: נתגרד, נסתכן, נתפטר, נתפרנס, נשתדל, נתבודד, נתכופף, נתגודדו (גודדו את עצמם).

חלק מפעלים אלו קרויים פעלים טואלטים, היינו קשורים בהכנות הנובעות משינוי מקום ומצב (הערה 7): קימה, יציאה מהבית, התכוננות לשינה. דוגמאות: נתרחץ, נתלבש.

3.1.4 פעולה אקטיבית כולל פועלי תנועה שנושאם הדקדוקי אנושי

ברשימה זו פעלים שערכיותם בעייתית וכבר נידונה הרבה בספרות (רוזן 1997). לדוגמה בפועל **התקרב לגדר** יש דילמה: האם יש כאן פועל יוצא המתקשר למשלימו באמצעות ל-, האם יש כאן פעולה חוזרת, כלומר, ניתנת הפראפרזה "קירב את עצמו"? רוזן נתן למקרים אלו דרגת ביניים, השלמה מחויבת שהיא קבועה פחות מהשלמה מוצרכת. חלק מהפעלים המובאים כאן

מסודרים כאן כמנוגדי כיוון מבחינת תוכנם: נתקדם, נתקרב - נתרחק, נתעמל - נתבטל, נשתדל - נתעצל, נתכווץ - נתמתח, נתמקם, נתפרץ, נתחצף (לגבי נתכנס, ראה דיון להלן).

3.2 מניעה צורנית

צורות מסוימות של בניין **התפעל**, היינו צורות **התפולל**, עשויות שלא להדהד היטב באוזני הכותבים מטעם כפול: א. הן מציינות תנועה אקטיבית של הנושא הדקדוקי, ב. יש בהן הדהוד של מוצאן המקראי (שרביט), לדוגמה: נתבונן, נתבודד, נתגודדו, נתגורר, נתגושש. מצד אחר נכללים בקבוצה זו גם פעלים מעין **התפוצץ** המוקש, **התנופף** הדגל, **התנוסס** הדגל, **הסתובב** לי הראש, שתוכנם תיכוני-פסיכי, אך צורתם המקראית גורמת לדחיית הצורות ב**נתפעל**. לכלל זה יש חריגים, לדוגמה, **נתפוגג** (בן-נר, מובא על ידי מורג תשל"ג: 12).

3.3 מניעה משלכית או סגנונית

מניעה נוספת היא המניעה המשלכית. כאמור הצורה **נתפעל** מנועה במשלבים הנמוכים, בלשון הדיבור, ועל כן גם בלשון הדיבור הישיר של הגיבורים בספרות. לכן צורת **נתפעל** מנועה בצורות **התפעל** שנוצרו בלשון הדיבור ובכלל זה בסלנג, לדוגמה, נתחפף, נזדיינו, נתבאס, נתחרפן, נתעלק, נתעצבן, נתפלך לו, נתפנן, נשתפן, נתפלץ, נשתבץ ועוד.

4. שיטת הבדיקה

מה שתואר עד כה היה מבוסס על תחושת הלשון של הכותב כבן החברה הלשונית. מבחינה מתודית, כל טענה על פיצול משמעות שחל בין שתי צורות קרובות מיסודן מחייבת בדיקה טקסטואלית שתאושש או תסתור את ההנחות. לצורך בדיקת שאלת המחקר חיפשתי טקסטים שיש בהם שימוש בשתי הצורות בידי מחבר אחד בטקסט אחד, כלומר כל טקסט שיש בו שימוש באחת הצורות בלבד אינו יכול לשפוך אור על הנושא. כמו כן אין להקיש מטקסט אחד של כותב מסוים לגבי טקסט אחר של אותו כותב שנכתב בזמן אחר. מכיוון שזוהי שאלה של בחירה, הרי שכותב עשוי לשנות את בחירותיו. השאלה שהבדיקה באה לענות על השאלה האם יש מוטיבציה לסופר בבחירת הצורות בטקסט המשלב את שתיהן, או שמא יש בה מקריות בלבד.

4.1 תיאור הטקסטים

כבר בראשית הדברים עלה בדעתי לבדוק את לשונן של המקראות לבתי הספר היסודיים (כיתות ג-ו), ואכן בדיקה זו העלתה שיש בהם שימוש המשלב בין שתי הצורות. סוג אחר של מקראות שבדקתי הן מקראות המיועדות לבתי הספר הערביים, שביצירתם עוסק שנים רבות פרופ' יוסף דנה. כוונת העורכים שכללו יצירות אלו במקראותיהם, היא ללמד את יסודות הלשון ולהרחיב את היריעה הלשונית אל מעבר למה שמצוי בלשון הדיבור.

בקבוצה השלישית בדקתי שלושה מאמרים של הבלשן פרופ' שלמה מורג ז"ל. מורג היה מודע לרמת הלשון המלומדת והגבוהה של כתיבתו הבלשונית ורצה להפיץ בכתיבתו צורות הבעה גבוהות (מורג תשל"ד).

5. ממצאי הבדיקה

בטקסטים שבהן נמצאו שתי הצורות מובאות כל צורות העבר של **התפעל** ו**נתפעל**. מבחינה מתודית דרך ההבאה מחייבת הבאת הצורות בהקשר מינימאלי של משפט או לפחות חלקו. לאחר הבאת הממצאים מובא ניתוח תפוצת הצורות.

5.1 לשון המקראות לכיתות יסוד

כאן בדקתי כמה מקראות שערך נתן פרסקי ואחת שערכה לאה חובב. הסופרים המיוצגים במקראות אלו הם סופרים מדורות שונים. יש מאנשי העלייה השנייה כגון ברכה חבס וגרשון שופמן, ילידי הארץ, כמו נחום גוטמן, ויש סופרים צעירים יחסית כמו אסתר-שטרייט-וורצל. להלן הממצאים וניתוחם.

5.1.1 המקראות של נתן פרסקי: נ' פרסקי (עורך): שלוש המתנות

סיפור זה הוא סיפור עממי, אך הבאתי אותו בשם העורך.

- 6 אילו **נתעשרתי**, הייתי מרבה במצוות.
- 7 למחרת **התעורר** הראשון.
- 8 עד מהרה **נתעיף** מן הצדקה.
- 9 **נשתכחה** ממנו הבטחתו וחדל.
- 10 לא! – **התעקשה** – שב אתה וסעד לבכך!

ניתוח: במשפט 6 הצורה **נתעשרתי** מציינת אגנטיות נמוכה, כלומר חוסר תלות של הנושא הדקדוקי בפעולה. זוהי משמעות של שינוי מצב. הצורה **התעורר** מוסברת בכך שהנושא הדקדוקי הוא אנושי, אם כי יש כאן אינקואטיביות. **נתעיף** מציין משמעות אינקואטיבית. **נשתכחה** מציין משמעות סבילה, מעין צורה גבוהה של נשכח.¹³ **התעקשה** מציין אגנטיות גבוהה. לסיכום, ממצאי טקסט זה מראים כי שימוש הצורות תואם את הנחות המחקר.

מרדכי בן-יחזקאל: מעשה במטבע

- 11 מעשה שהיה באחת מארצות הגולה, **שנתכ נסו** גדולי חכמי ישראל...
- 12 ערך נשיא האספה, שבביתו **התכנסו**, סעודה גדולה
- 13 חייב כל אחד מאתנו לבדוק כיסיו וקפלי בגדיו, **שמה נתגלגל** המטבע שמה
- 14 ברגע שאמר דברים אלה, **נשתנו פני הרב** שביקש לדחות את החיפוש
- 15 כולם **הסתכלו** בו (פעולה אקטיבית), ובליבם **נתעורר החשד** שהוא העלים את המטבע
- 16 על כן **התפלל** לה' שיוציאו מן המצר שהרי חשדו בו מיד לאחר **שנשתנו** פניו

ניתוח: פירושו של צורות **נתפעל**: **נתגלגל** (המטבע), מבצע לא אנושי, תנועה לא רצונית, **נשתנו** (הפנים), שינוי מצב, **נתעורר** (החשד) נושא לא חי, השווה עם

¹³ מבחינה היסטורית, יש להניח ששימוש זה מושרה מן האמרה התלמודית "חבל על דאבדין דלא משתכחין", אך שם זהו הבניין החוזר-סביל של בניין קל, ויש להניח שעיין הפועל הייתה שם (בארמית) חסרת דיגוש.

הצורה התעוררתי (חבס). הצורות **הסתכלו**, **התפלל** **התפלל** מציינות אגנטיות גבוהה ולכן הן באות הצורת נתפעל. לעומת זאת יש להסביר את ההבדל שבין הצורות **נתכנסו** בראשית הסיפור ובין הצורה **התכנסו** שבהמשך. נראה לי שאין כאן מקריות גמורה. המשפט הראשון מבין השניים מתאר איזו פעולת רקע, פעולה שקורית כביכול מעצמה, ולכן יאה לה הצורה **נתפעל**. המשפט השני מקרב אותנו אל ההתרחשות הממשית של האירוע, ולכן חשוב להדגיש כי החכמים בחרו דווקא בביתו של הגיבור להתכנסותם, ולכן שם מופיעה הצורה **הנתפעל**. זהו מעבר מהבדל שבדיאתזה להבדל שבאספקט: סטאטי באופן יחסי, בקרקע לעומת דינאמי בתוך ההתרחשות.

ל' גולדברג (מתרגמת): המלך צב צב

- 17 אך הכול **נשתנה**, ממרומי מושבו,
18 **נתרחב** עד מאוד העולם מסביבו
19 כס המלכות **התמוטט**, והמלך... **התגלגל**.

ניתוח: צורות **נתפעל** **נשתנה** (הכול), **נתרחב** (העולם), הן בעלות משמעות אינקואטיבית וחוסר דינאמיות. בצורה **התגלגל** יש העדפה ל**הנתפעל** משום שהנושא הדקדוקי אנושי וגם כדי להדגיש את הדינאמיות שחלה לקראת סופו הדרמאטי של השיר (ראה את דבריי לעיל לגבי **נתכנסו-התכנסו**). יש כאן הדגשת הניגוד האספקטואלי: סטאטי: דינאמי.

5.1.2 המקראה בעריכת לאה חובב: נחום גוטמן: איך היא באה אלינו

- 20 המטפסים שגדלו על הגדרות **התפרעו**, **השתטחו** על פני אדמת
החצרות
21 **השתרגו** על הגגות
22 **נתחייך** כמו תינוק ואמר.
23 **התנדבנו** ויצאנו למלחמה.
24 אכן שיבת ציון **נתגלתה** ברחוב הזה.
25 כשהתהלכתי אותו ים לפני הצהריים...
26 וראיתי את פני האזרחים **שנשתזפו** ו**נתחדדו** בנדודיהם

ניתוח: הצורה **נתחייך** היא אמנם בעלת נושא דקדוקי אנושי, אך משמעותה אינקואטיבית כאן, "הוא נכנס למצב של חיוך", כאילו זה בא לו מאליו (משמעות תיכונה). **נתגלתה** – היא צורה סבילה (ראה לעיל 1.3), **נשתזפו** ו**נתחדדו** (הפנים), משמעות אינקואטיבית, כלומר "נעשו שזופים ומחודדים". כאן ההבדל המינימאלי בין הצורה "**השתזף** האדם" (ביזמתו) ובין הצורה "פניו **נשתזפו**" (מאליהם בנדודיו בחוץ). הצורה **התנדבנו** היא אגנטית. הנושא הדקדוקי של הצורות **התפרעו**, **השתטחו**, **השתרגו** הוא מטפסים, אך נראה לי שהבחירה בצורת **הנתפעל** אינה מקרית: מטרתה היא מטאפורית, כלומר, תיאור תוקפנות המטפסים תוך דימויים לחיות תוקפניות. לסיכום, נראה לי שהסופר השתמש בצורה מחוכמת בהבחנות שמאפשר הניגוד בין הצורות לצורך מטרותיו האמנותיות.

ברכה חבס: בן הגדוד

- 27 לא הצטיינתי בבחינות.
 28 התחמקתי מן הקרון
 29 נזדעזעתי. מלבדי אין איש יורד בתחנה זו
 30 התחרטתי על כל המעשה
 31 וכאשר התעוררתי עמד לידי בחור גבוה וחסון
 32 לאור הלוקס האחד התרחצו שם בחורים בתור
 33 שעות התהפכתי על יצועי
 34 רחב ודומם השתרע העמק
 35 הכול התכנסו סביבו בחדר האוכל
 36 בן רגע נסתדר מעגל גדול
 37 ארבעים הכובשים הסתדרו שורות שורות
 38 לבי נתכווץ מקנאה... עיני נתמלאו דמעות
 39 לא נסתים סיפורו של יוסי

ניתוח: יש לפרש את צורות **נתפעל: נזדעזעתי** – מציינת חוסר אגנטיות, יש כאן אינקואטיביות, "נעשיתי מזועזע", או איזו תנועה לא רצונית. **נסתדר** מציינת משמעות תיכונה או סבילה לפי שהנושא הדקדוקי אינו אנושי, וצורה זו נמצאת בניגוד מינימאלי עם הצורה **הסתדרו** שמשמעותה חוזרת: "סידרו את עצמם" ומבצעה אנושי. בצורות **נתכווץ** (לבי), **נתמלאו** (עיני), **נסתים** (הסיפור), הנושאים הדקדוקיים אינם חיים ולכן אין בהם אגנטיות. צורות **התפעל** אינן מוגבלות ולכן אין צורך לפרשן. אומר רק שבצורה **התרחצו** המשמעות חוזרת ולכן מנועה שם צורת **נתפעל** ובדומה להן הצורות **התהפכתי, התכנסו**. לסיכום, נראה כי שימוש הצורות בסיפור זה תואם את ההנחות.

אסתר שטרייט-וורצל: הבריחה

- 40 ככל שהתקרבונו לגבול כן נתרבה מספר השוטרים בדרכים.
 41 ירד אבא ממקום שבתו הנוח והתכנס בתוך תא המטען.
 42 היות שמקומו של אבא נתפנה,
 43 ואנו התאמצנו לחייך אליו,
 44 הוא לא נתגלה כקורא מחשבות,
 45 והסתתרת מאחורי הסלע,
 46 במהרה הצטרפו אליי גם ז'קלין וסימון.
 47 עד שבמהרה נתעלמה מן העין,
 48 הזמן ההוא בו הסתתרת מאחורי הסלע,
 49 הזדרזו להסביר לנו כי כל עוד שורר חושך בשטח...
 50 נתחייכו השלושה בהנאה,
 51 סימון לא התרשם מדברי אבא,
 52 כי אבא לא התאושש עדיין מהמחנק,
 53 כי האוויר הצטנן,
 54 אך למרות הכול לא התלוננתי, אלא התאמצתי לצעוד,
 55 ראינו את הבית אליו התגעגענו כולנו.
 56 הוא נרגע והשתתק ולא התלונן עוד,
 57 במהרה נתכסו החלקים המגולים של גופנוה

- 58 עוד מעט ומתחתינו **השתרעה** תהום עמוקה,
59 "אלוהים!" **הזדעזעה** ז'קלין,
60 **נסתבר** לנו מיד, כי לעתים קשה יותר לרדת
61 "אני לבטח לא אצליח" **התלוננה** ז'קלין.
62 **התיישבנו** על אותו איבר בגופנו שנועד לשיבה
63 אך בסך-הכול **התקדמנו** ככה די מהר.
64 הוא **הצטנף** סביב עצמו ככדור
65 להיעזר בשיטה בה **השתמשנו**
66 **הסתכלתי** אל כיוון היד ...

ניתוח : נתרבה מספר השוטרס, משמעות אינקואטיבית, והשווה : בני האדם **התרבו**, כלומר היו שותפים בכך. **נתפנה** המקום, צורה סבילה של **פינה**, **נתגלה** צורת סביל של **גילה**. **נתעלמה** המכונית מן העין, משמעות תיכונה, "נעלמה", בניגוד לצורה האקטיבית : **התעלם** ממשו. זהו גם אידיום שבנוי על **נתפעל**. הצורה **נתחייכו** - היא אמנם בעלת נושא דקדוקי אנושי, אך משמעותה אינקואטיבית כאן, "הוא נכנס למצב של חיוך", כאילו זה בא לו מאליו, משמעות תיכונה. **נתכסו** החלקים משמעות תיכונה או אינקואטיבית, "נעשו מכוסים", והשווה **התכסיתי** בשמיכה כשהנושא הדקדוקי הוא אדם. **נסתבר** לנו מציין משמעות אינקואטיבית. הצורות **הזדרזו להסביר**, **התלוננה הזדעזעה** מציינות אופני אמירה ולכן הן אגנטיות. הצורות **התקרבנו**, **התכנס**, **התיישבנו**, **התקדמנו**, **הצטנף** מציינות תנועה של אדם. הצורות **התאמצנו**, **התגעגענו**, **השתמשנו** הן צורות פעילות.

5.2 לשון המקראות לתלמידים ערביים : הקאדי

- 67 **נתקבלו** דברי בית על ליבו של השופט
68 **הצטדק** ואמר ...
69 **הסתלק** לו הקאדי, ... **השתטח**.

הרמב"ם

- 70 אביו היה גדול בתורה ובחכמה ו**נתמנה** לדיין הקהילה
71 בערים שונות **התודע** העלם אל גדולי חכמי הערבים
72 כאשר **השתלטו** אלמואחידים על פס
73 בני משפחת מימון **השתוקקו** מאוד להשתקע בארץ ישראל
74 ו**נתקבלו** שם על ידי הקהילה היהודית
75 ולסוף **נתפרסם** כרופא מומחה
76 הוא הוזמן שמה ו**נתמנה** רופא החצר

חכמת הדורות : אנטול פראנס, על פי תרגומו של י' לבנון

- 77 הורה לקרוא לכל האקדמאים... כאשר **נתכנסו** כולם
78 אספנו גם ספרי היסטוריה עתיקים **שנשתמרו**
79 הוא **הסתכל** באקדמאי ובספרו
80 היה מלומד אמיתי אחד שלא **השתוקק** להיכנס לתוכה
81 האקדמיה **הצטערה** מאוד על המקרה הזה

82 החכמים שבאנשי האקדמיה **התנגדו** לקבלו
83 יזיד **נתקבל** בתשואות.

ניתוח : הצורות **נתמנה**, **נתקבל** **נשתמרו** הן צורות סבילות של צורות פיעל **מינה**, **קיבל**, **שימר**. הצורה **נתפרסם** היא אינקואטיבית, לפי שאפשרית הפאראפראזה "נעשה מפורסם". מוזרה במקצת היא הצורה **נתכנסו**, אך ההקשר מסביר: הורה לקרוא לכל האקדמאים... כאשר **נתכנסו** כולם... " כלומר, מתברר כי הם התכנסו על פי הוראה מלמעלה, כלומר, למעשה "הם כונסו".
צורות התפעל הן בעלות מקבל פעולה: **התוודע אל**, **השתלטו על**, **השתוקקו + שם פועל**, **הסתכל ב-** **הצטער על**, **התנגד ל-**. **הסתלק**, **השתטח** הן צורות אגנטיות, מביעות את תנועת האדם. **הצטדק** הוא כאן פועל דיבור ולכן הוא אגנטי. מן הניתוח הזה נראה כי השימוש בצורות מראה על בחירה שיש בה התאמה סמנטית לתכנים, ואין בה מקריות.

5.3 לשונו של בלשן

לכל בלשן סגנון משלו, אך ניתן להכליל ולומר כי לשונם של הבלשנים בישראל, במיוחד אלו שעיסוקם בעברית, שייכת לרמת הלשון הגבוהה. הדבר תופס בוודאי לגבי הבלשן שבחיתי לבדוק את לשונו מן הבחינה שבעיוננו, היינו יחסי ה צורות **התפעל-נתפעל**, של מה מורג. בדקתי שלושה ממאמריו שנכתבו בהפרש זמנים ניכר: תש"ז, תש"ח, תשנ"א. מצאתי כי בשלושת המאמרים יש עד יפות מספרית מוחלטת ל צורה **נתפעל**, שהיא מעין בררת המחל של סגנון הכותב. זהו יחס הפוך מזה המצוי אצל רוב הסופרים, למשל שלמה הלל'ס, אליעזר שמאלי. השאלה היא אם כן מדוע והיכן הוא בחר להשתמש בצורה **התפעל**.

5.3.1 המאמר משנת תש"ז

מובאות כאן כל הדוגמאות הנוגעות לעניין לפי סדרן בתוך הקשרן.

- 84 הלשונות האחרות לא **נתנסו** באותו ניסיון התחייה **שנתנסתה** בו לשוננו.
85 **השתדלתי** להציג כאן רק את השיבושים השכיחים.
86 ובשימוש הלשון **התייחסו** אליהן כאל צורות מבניין פיעל.
87 כוונתי איינה להידושים **שנתחדשו**...
88 **נתייחד** ללשונו המחודשת גורם שלישי.
89 לדוגמה אביא שיר נחמד **שנתחבר** ע"י מר ראובן סילמן.

ניתוח : ניתן לראות ששתי צורות **התפעל** – **השתדלתי**, **התייחסו אליהן כאל** – מסמנות פעולות אגנטיות שנושאן הדקדוקי הוא אנושי, ואילו הצורות **בנתפעל** – **נתנסו**, **נתחדשו**, **נתייחד**, **נתחבר** – מציינות משמעויות תיכוניות, והאחרונה משמעות פסיבית ממש.

כמו כן המאמר מכיל כמה הבאות של ערכים מילוניים הנוגעים לעניין. ערכים אלו מובאים כולם בעקיבות בצורת התפעל: **התהלך**, **התפקד**, **השתכר**, **התחתן**, **התוודע**. פירוש הדבר הוא כי לדעת הכותב, הערך המילוני הוא צורת **התפעל**.

5.3.2 המאמר משנת תש"ם

במאמר השני מבחינה כרונולוגית, זה משנת תש"ם, " בין מזרח ומערב", אין כלל מופעים של **הנתפעל** אלא של **נתפעל** בלבד, ולכן היא למעשה מחוץ לדיון. מעניין שבמאמר זה היצמדות לצורה **נתפעל** כה גדולה עד שגם פעלים אגנטיים מובהקים כפועלי תנועה (**נתיישבו**) ובמיוחד פועל חשיבה באים בצורה זו (**נתכוון**).

90 אלמולי לא נתכוון לומר...

91 בארצות שנתיישבו בהן.¹⁴

5.3.3 המאמר משנת תשנ"א

במאמר השלישי משנת תשנ"א, "קהילות ספרד ומסורת ההגייה של טבריה", מגלה תמונה דומה, כלומר יש שימוש גורף למדי של **נתפעל**, אבל חריג אחד יש והוא מהותי, כי יש בו ניגוד מינימאלי למאמר השני. פעם אחת מופיעה צורת ה**נתפעל**:

92 למעשה לא התכוון מנחם...

הפירוש שאני נותן להבדל זה שבין שני המאמרים, הוא שהמחבר חזר בו מדבקתו המוחלטת בצורת **נתפעל**, וכאשר המשמעות היא אגנטית במובהק, בחר להשתמש בצורת ה**נתפעל**. בשאר המקרים הדבקות בצורת **נתפעל** מוצדקת מצד המשמעות:

94 הלכה ונתהוותה דמותו של המשכיל, 95 נתגבשה דמותו, 96 המסורת שנתקבלה, 97 נשתכחה מסורת טבריה, 98 התנועה שממנה נתגלגלה, 99 והגייה זאת נתקיימה, 100 נתייצב בסיסה, 101 ניתוסף בו קו, 102 נתחנך בבגדאד, 103 הקריאה הטברנית שעדיין נשתמרה, 104 עדיין נתקיים בספרד היסוד הטברני, 105 נשתלבו בו קווים, 106 מסורת ההגייה נתקבלה.

סיכום: למרות העדפת הכותב את צורת **נתפעל** על פני ה**נתפעל**, מוכיחות הסטיות, כלומר צורות ה**נתפעל**, שהן תמיד אגנטיות, ומאלף ההבדל בין שני המאמרים מתש"ם ותשנ"א.

6 ניתוח אורך: קטגוריות של ערכיות

מטרת ההצגה האורכית היא להראות שהתופעות או ההבחנות שתיארתי, חוזרות אצל כותבים אחדים, ולפיכך אינן נחלתו של כותב אחד. בניסוח אחר המטרה היא להראות שהבחנות החוזרות אצל כותבים רבים מעידות על תופעה חברתית או על מכנה משותף של בני החברה הלשונית, והרי זהו העיקרון של תופעה מבנית דקדוקית לפי סוסיר. הדוגמאות כוללות טקסטים שנבדקו ושלא הוצגו במלואם בניתוח הרוחב.

6.1 ניגוד לקסיקלי:

¹⁴ אני סבור שיש הבדל ולו גם קטן בין ה**תתיישבו** ו בין ה**נתיישבו**. בצורה ה**תתיישבו** יש קונוטוציה או השתמעות פרגמטית שהדבר נעשה ביזמת המבצעים, ואילו בצורה ה**נתיישבו** יש השתמעות שהדבר לא היה מרצונם החופשי.

- 45 והסתרת מאחורי הסלע (וורצל) לעומת:
107 כמי שנסתרה בינתו (מעריב, 24/2/2006) (בולוצקי תשס"ו: 5).
1 זה לא נסתייע (רזי ברקאי) לעומת:
108 הסתייעתי במאמרו של בולוצקי.

6.2 ניגוד מינימאלי

נושא דקדוקי אנושי : נושא דקדוקי לא אנושי

נסתדר-הסתדר

36 בן רגע נסתדר מעגל גדול (חבס).

37 ארבעים הכובשים הסתדרו שורות שורות (חבס).

נתעורר-התעורר

15 ובליבם נתעורר החשד שהוא העלים את המטבע (בן-יחזקאל) לעומת:

31 וכאשר התעוררתי עמד לידי בחור גבוה וחסון (חבס).

נתגלגל-התגלגל

13 שמא נתגלגל המטבע שמה (בן-יחזקאל).

19 כס המלכות התמוטט, והמלך... התגלגל (גולדברג).

נתכסה-התכסה

57 במהרה נתכסו החלקים המגולים של גופנו בשריטות (וורצל)

109 והתכסו שוב בעביות (שמאלי).

בפסקאות הבאות סדר הקטגוריות עוקב את סדר הצגת הקטגוריות בפרק

1.3.

6.3 פעלים דו-ערכיים

במושג זה כוונתי לצורות התפעל היוצאות אל משלים מוצרך, היינו צורות המושלמות בידי מושא. מבחר דוגמאות:

16 על כן התפלל לה' שיוציאו מן המצר (בן-יחזקאל)

110 התייחסו אליו בידדות (שמאלי)

111 אף לא השתתף במשחקי הספורט (הלל'ס).

30 התחרטתי על כל המעשה (חבס)

51 סימון לא התרשם מדברי אבא (וורצל)

6.4 הדדיות

בטקסטים שנבדקו לא נמצאה אף דוגמה למבנה זה, והדבר מראה על נדירותו בטקסטים מסוג זה ואולי בלשון בכלל.

6.5 הבעת הסבילות

משמעות פאסיבית מסומנת מובעת בדרך כלל בצורת נתפעל. דוגמאות:

9 נשתכחה ממנו הבטחתו וחדל (פרסקי)

67 נתקבלו דבריו על ליבו של השופט (דנה)

24 אכן שיבת ציון נתגלתה ברחוב הזה (גוטמן)

משמעות סבילה בלתי מסומנת עשויה להופיע בצורת התפעל. לדוגמה,

19 כס המלכות התמוטט, והמלך... התגלגל (גולדברג).

6.6 הבעת הפעולה החוזרת

משמעות חוזרת מסומנת מובעת בצורת התפעל. דוגמאות:

- 29 הפקיד התכופף אליי. (חבס)
- 33 התרחצו שם בחורים בתור (חבס)
- 34 התהפכתי על יצועי (חבס)
- 112 השוטר משך בכתפיו, התגרד (שמאלי)
- 113 והתיישבה על השרפרף הצולע (פרסקי)

6.6 הבעת האינקואטיביות

שינוי מצב מסומן

התופעה קורית הרבה כשהנושא הדקדוקי אינו מוגדר ביותר, הוא אזכור לאיזה אירוע, לדוגמה,

- 2 מה נשתנה? (עמיקם רוטמן)
- 114 עד מהרה נתברר כי לא טעה (עומר)
- 26 וראיתי את פני האזרחים שנשתזפו ונתחדדו בנדודיהם (גוטמן)
- 8 עד מהרה נתעייף מן הצדקה (פרסקי)
- 14 ברגע שאמר דברים אלה, נשתנו פני הרב שביקש לדחות את החיפוש (בן-יחזקאל).
- 115 וכאשר נתרחש הנס (שמאלי)
- 39 לבי נתכווץ מקנאה... עיניי נתמלאו דמעות (חבס)

שינוי מצב לא מסומן

גם כאשר יש מבחינת התוכן שינוי מצב אך הנושא הדקדוקי הוא אנושי, מעדיפים הסופרים את צורת התפעל, לדוגמה,

- 7 למחרת התעורר הראשון (פרסקי)
- 116 תחילה סירב מחמוד, כי התבייש (פז)

7 ניתוח אורך : קטגוריות סמטיות

7.1 פועלי תנועה.

בפועלי תנועה הנושא הדקדוקי הוא חי, כלומר הן מבוצעות בידי מבצע בעל כושר תנועה חי ולרוב גם אנושי. אלו הצורות שנמצאו בקורפוס : הסתלק, השתטח, התהלך, הקרב, התרחק, התגלגל, התחמק, התכופף, התרומם, הזדקף, התחמק. כשהמבצע אנושי הצורה היא התפעל, כשהנושא אינו חי הצורה היא לעתים נתפעל.

7.1.1 נושא דקדוקי אנושי

- 117 אימו של מחמוד התקרבה לגדר (פז)
- 70 הסתלק לו הקאדי ... השתטח. (דנה)
- 28 התחמקתי מן הקרון (חבס)
- 25 כשהתהלכתי אותו לפני הצהריים (גוטמן)

7.1.2 נושא דקדוקי לא אנושי

13 שמא נתגלגל המטבע שמה (בן-יחזקאל).
118 פתאום לפתע נזדקפה קומתו (שופמן).

אך כשהסופר רוצה לציין תנועה שאדם נקלע אליה, כלומר יש כאן פועל משמנה את משמעותו ולמעשה מציין שינוי מצב או פעולה פאסיבית, הוא משתמש בצורה **נתפעל**, לדוגמה,

119 אנשים ו נשים ש **נסתבכו** במל חמות קיומם, **נתערבלו**,
נסתחררו עד שנלכדו בצוואריהם בעניבת החוק (שופמן)
120 כזרם השמל הרעידו דבריו של האיש את לבות האנשים.
נזדקפו אנשי השיירה וכבר קפצו למכונית המשא (טשרנוביץ).

לתחושתו כקורא, כוונת הסופרת היא ליצור תחושה שזוהי תנועה שנובעת מעצמה, כאילו אינה תלויה במבצעה, ולכן בחרה בצורת **נתפעל**.

30 **נזדעזעתי**. מלבדי אין איש יורד בתחנה זו (חבס).

גם כאן נראה כי כוונת הסופרת היא ליצור תחושה שזוהי תנועה שנובעת מעצמה, כאילו אינה תלויה במבצעה, ולכן בחרה בצורת **נתפעל**. בנוסף הפועל המקביל, **הזדעזע**, מציין משמעות שונה ולו במעט: נסער בשל עובדה, ידיעה מסוימת. כלומר, הצורה **נזדעזע** מסמנת גם תנועה פיזית לא רצונית שאינה בצורה **הזדעזע**.

7.2 פועלי אמירה

פועלי אמירה מטבעם הם פעלים בעלי משלים של תוכן, כלומר הם שייכים קבוצת הפעלים היוצאים או הדו-ערכיים. הם פעלים בעלי אגנטיות שהנושא הדקדוקי שלהם הוא תמיד אנושי. בדרך כלל פועלי הדיבור הבסיסיים אינם בבניין **התפעל** (אמר, הגיד, דיבר), אך כאשר הסופר בא לתאר את אופן האמירה, מופיעות צורות **התפעל**, כלומר אלו פעלים המביאים אמירה בהקשר הטקסטואלי: **הצטרק, התפלא, התערב, הזדעזע, התלוננה**. לדוגמה, **הזדעזעה** - "דיברה בזעזוע". דוגמאות:

60 "אלוהים!", **הזדעזעה** ז'קלין (וורצל).

120 כיצד בא לכאן ילד ערבי- **התפלאה** (פז)

121 לא! - **התעקשה** - שב אתה וסעד לבבך! (פרסקי)

לא מצאתי כל דוגמה להבעה מסוג זה בצורת **נתפעל**, והדבר מחזק את הנחת המחקר.

8. סימון ניגודי אספקט

הבעת האספקט: סטאטי-דינאמי.

נתפעל מסומן כבעל דינאמיות מועטה - **התפעל** כבעל דינאמיות רבה. הדבר המשותף למסומן הוא שיש בו פעילות מועטה. כלומר הדמיון או הקרבה במסומנים או בתכנים אפשרה גם קרבה בצד המסמן, היינו בצורה. זהו אפוא מעבר מהבעת דיאתזה להבעת הבחנה אחרת של הפועל, היינו הבחנת האספקט. ניגוד זה נראה בדוגמה הבאה. בשלב האקספוזיציה או הרקע ההתרחשות מועטה והיא משמשת רקע לעיקר העלילה שיבוא בהמשך. כאן מופיעה צורת **נתפעל**.

17-18 אך הכול **נשתנה**, ממרומי מושבו, **נתרחב** עד מאוד העולם מסביבו (גולדברג).

לעומת זאת כשהעלילה בשיא התרחשותה, כלומר בסוף השיר:

19 כס המלכות **התמוטט**, והמלך... **התגלגל** (גולדברג).

דוגמה נוספת מצאתי בטקסט אחר (בן-יחזקאל).

11 מעשה שהיה באחת מארצות הגולה, **שנתכנסו** גדולי חכמי ישראל...

12 ערך נשיא האספה, שבביתו **התכנסו**, סעודה גדולה

בשלב הרקע בחר הסופר בצורת **נתפעל** ובשלב ההתרחשות הוא בחר בצורה **התפעל**.

9. דוגמאות מוקשות

העירוני כי לעתים מקובלת בכנסים הצורה **נתכנסנו כאן**, והרי היא סותרת את ההנחה היסודית, שצורת **נתפעל** מציינת אגנטיות נמוכה. שתי דרכים להסביר שימוש זה, סגנונית וסמנטית. מבחינה סגנונית יש בשימוש זה משום העלאה רמת הלשון ויצירה של חגיגות בשל שימוש בצורה שאינה יום-יומית. מבחינה סמנטית, הערת שצורת **התפעל** הן לעיתים צורות סביל של בניין **פיעל** (קיבל-התקבל). נראה לי כי גם בפועל זה צורת הסביל פועל היא נדירה. לתחושת, יש בשימוש בצורה זו השתמעות של סבילות ושל הצטנעות, כאילו ביקש האומר לומר "לא פלשנו למקום לא לנו אלא **כונסנו** כאן על פי הזמנה". לתחושת יש באמירה זו הבעה של הצטנעות ונימוס.

10. האם הצורות התפעל – נתפעל הן שני בניינים נפרדים?

רוזן קבע שהן שתי צורות נפרדות, אך לא קבע בצורה מפורשת שאלו הם שני בניינים נפרדים. לצורך עניין זה אזכיר את שהגדרתי במקום אחר (שתיל תשס"ו (בהכנה)): יש להבחין בין הפונקציה המבחינה של המשקל או הבניין ובין הפונקציה היוצרת של המשקל או הבניין. יש משקלים שממלאים רק את הפונקציה המבחינה אך לא את הפונקציה היוצרת, כלומר, אין בהן יצירה עצמאית של לקסמות חדשות. למשל, בזוג המשקלים **הפעלה-אפעלה**, הצורה **אפעלה** היא נפרדת מבחינה סמנטית, אך אינה ממלאה תפקיד במערכת הסירוגית היצרנית של העברית בת-ימינו. במילים אחרות היא נוצרת לאחר שכבר קיימת בת-זוגה לצורך הבחנה. כך קודם נוצרה הצורה **הבטחה**, ולאחריה נוצרה הצורה **אבטחה** לצורכי בידול.

במאמר זה ניסיתי להראות שהבחנה זו קיימת גם בזוג הנידון. הצורה **נתפעל** נבדלת מן הצורה **התפעל** לרוב בדיאתזה ומעט בהבחנת אספקט, אך הצורה אינה נוצרת בגזירה העממית מהסתרגות ישירה של שורש במשקל, אלא היא נוצרת בלשון מלומדת לצורך יצירת הבחנות מסוימות או לצורך דרכי הבעה הנחוצות לכותבים.

מקורות טקסטואליים

אהרן ר' "נזם האושר", בתוך: פרסקי תשמ"ו: 161-165
בן-יחזקאל מ' "מעשה במטבע", בתוך: פרסקי 1987, עמ' 78-79.

גוטמן נ'	"איך היא באה אלינו", בתוך: ל' חובב (עורכת) כשהיינו ילדים , עם עובד, תל אביב. תשמ"ח, עמ' 17-20.
גולדברג ל' (מתרגמת)	"המלך צב-צב", בתוך: פרסקי נ' 1987, עמ' 92.
דנה י' ואחרים (עורך)	מפגש - מקראה בעברית לבתי הספר הערביים לכתה ח', אל-נהדה, נצרת, 1998.
דנה י' ואחרים (עורך)	מפגש - מקראה בעברית לבתי הספר הערביים לכתה ט', אל-נהדה, נצרת, 1998.
הלל'ס ש'	"החלום ופתרונו", בתוך: ל' חובב (עורכת) כשהיינו ילדים , עם עובד, תל אביב. תשמ"ח 1987 עמ' 39-45.
שטרייט-וורצל א'	"הבריחה לישראל" בתוך: ל' חובב (עורכת) כשהיינו ילדים , עם עובד, תל אביב. תשמ"ח 1987 עמ' 63-73.
חבס ב'	"בן הגדוד", בתוך: ל' חובב (עורכת) כשהיינו ילדים , עם עובד, תל אביב. תשמ"ח 1987 עמ' 21-26.
חובב ל' חנני י'	(עורכת) כשהיינו ילדים , עם עובד, תל אביב, תשמ"ח. "כוס תה לאימא", בתוך: פרסקי תשמ"ו, עמ' 156.
עומר ד'	"מערת הסתרים", בתוך: ל' חובב (עורכת) כשהיינו ילדים , עם עובד, תל אביב. תשמ"ח 1987 עמ' 9-16.
פז ר'	"הגדר נפרצה", בתוך: פרסקי נ' תשמ"ו, עמ' 94.
פרסקי נ' 1979	(עורך) מקראות ישראל חדשות , ה, מסדה, תל אביב.
פרסקי נ' 1987	(עורך) מקראות ישראל חדשות , ה, מסדה, תל אביב.
פרסקי נ' תשמ"ו	(עורך) מקראות ישראל חדשות , ג, מסדה, תל אביב.
פרסקי נ'	"שלוש המתנות מאליהו הנביא" בתוך: פרסקי נ' (עורך) תשמ"ו, עמ' 144-146.
שופמן ג' שמאלי א'	"אינני!" בתוך: פרסקי נ' 1987, עמ' 86-87.
	"הנער אמיץ הלב", בתוך: ל' חובב (עורכת) כשהיינו ילדים , עם עובד, תל אביב. תשמ"ח, עמ' 27-34.
מורג תש"ז	"על שיבושי הלשון ודרכי עקירתם", החינוך , אייר-תמוז תש"ז, עמ' 325-345 = אהל שם, פרסומים פדגוגיים, רמת גן תש"ז, עמ' 1-23, = עיונים בעברית לדורותיה , ירושלים, תשס"ד, עמ' 177-205.
מורג תש"ם	"בין מזרח ומערב: לפרשת מסירתה של העברית בימי הביניים", דברי הקונגרס העולמי השישי למדעי היהדות , ד, ירושלים, תש"ם, עמ' 141-156.
מורג תשנ"א	"קהילות ספרד ומסורת הגייה של טבריה: התקופה הראשונה", בתוך: מ' גושן-גוטשטיין, ש' מורג וש' קוגוט (עורכים), שי לחיים רבין , ירושלים, עמ' 203-229.
מקורות עיוניים אורנן בולוצקי בר-אשר מ'	המשפט הפשוט , ענבל, ירושלים, תשל"ג. "הערות על נתפצל בעברית הישראלית", תשס"ו (בהכנה). צורות נדירות בלשון התנאים, לשוננו מא, ב תשל"ז, עמ' 102-83.

הדקדוק העברי השימושי, שוקן, ירושלים ותל אביב, תש"ל.	גושן, לבנה, שפאן הלוי ר'
בין התחביר ללקסיקון – ההצטרפות המוגבלת בעברית בת ימינו, ירושלים, תשנ"ט.	הר זהב צ'
דקדוק הלשון העברית, מחברות לספרות, תל-אביב תשי"א-תשט"ו	טובין
Tobin Y., <i>Invariance, Markedness and Distinctive Feature Analysis</i> , Beer Sheva, 1995.	
העברית החדשה, "כנס עברי-מדעי לחקר השפה העברית" ותרבותה באירופה, 3, תשל"ט, עמ' 9-13	מורג תשל"ט
"נתפעל כבינוני בלשון הרבנית (השו"ת) - מה טיבו?," לשוננו מ"ב, תשל"ח, עמ' 190-202.	קדרי מ"צ
"נתפעל בינוני," לשוננו מ"א, ב, (תשלז, עמ' 144-157 העברית שלנו – דמותה באור שיטות הבלשנות, עם עובד, תל אביב, תשט"ז.	קמרון א' רוזן ח"ב תשט"ז
עברית טובה: עיונים בתחביר, קרית ספר, ירושלים 1977.	רוזן 1977
רוזן ח"ב, קווים לחמישים שנות מדע הלשון בחמישים שנותיה של מדינת ישראל, האקדמיה הלאומית למדעים, ירושלים, תשס"ג.	רוזן תשס"ג
פרקים במורפולוגיה עברית, האוניברסיטה הפתוחה, תל אביב, תשס"ב (ב 4 כרכים).	שורצולד א'
מילון הפועל מילון הפועל: ערכיות ותפוצה של פעלים בעברית החדשה, בר-אילן, רמת גן, תשנ"ד.	שטרן נ'
פרקים בתולדות הלשון העברית – לשון חכמים, האוניברסיטה הפתוחה, תל אביב, תשס"ד.	שרביט
'מתודה לבחינת התחדשות הפעלים בלשון הדבורה – הפועל "הלך" כדוגמה', לשוננו לעם, מחזור נד, חוברת ב-ג, תשס"ה, עמ' 120-139.	שתיל